

Egy középkori román eredetű nemesi család a Felvidéken

id. FRIVALDSZKY János

E család a Frivaldszky-család, amelynek levéltárának első darabja az az oklevél, amely szerint a család megalapítója, Walach Mihály *Frivald* község soldészsogát megszerzi.¹ Frivald a mai szlovákiai Frivaldnádas (Rajecká Lesná) községgel azonos (Okres Žilina), amely a délről északra folyó Rajcsánka patak egyik mellékvölgyében fekszik, Zsolnától kb. 30, Rajectől pedig, 5 km délre. E patak mentén húzódott a kora-középkori, legkorábban 1241-ben említett *magna via*, amely a Baltikumból és Sziléziából indulva Odera – Kiszuca – Rajcsánka – Nyitra útvonalon az Adriáig vezetett. Frivald Rajec “városi közerdejébe” (*Freiwald*)² települt, távol a “Tanács erdejétől”, a rajeci uradalom részét képezve. A helynév megadja a település korát is. A Freiwald-típusú helyneveket ugyanis kizárólag 12. sz. második felétől létrejött, német telepes községek viselik, és csaknem mind az Odera mentén helyezkednek el.³

Az 1380-as években a rajeci uradalmat pusztulás éri, ami Zsigmond (1387-től király) unokatestvérének, Jodok örgrófnak 1385. évi benyomulásához köthető. Zsigmond ugyanis neki és egy másik unokatestvérének adja egy időre Pozsony, Trencsén, Nyitra megyék területét. Jodok 1385-ben Nyitra városát megszállva tartja, Magyarországról csak néhány év múlva vonul ki.⁴ 1387-ben a (vág)besztercei ispánság – s így Rajec is – a Rátót nembeli Ilsvai Leusták kezébe kerül.⁵ 1388-ban a “csehektől” elpusztított Podhorie községet, amely a Rajeccei északról szomszédos lietavai uradalomban, Lietava vára mellett fekszik, Melchior fia Vladislav, lietavai castellanus újratelepíti.⁶ A 1390 táján a rajeci uradalomban lévő Jesenow és Izben (Zbyňov) falvak *villicatusa* és *judicatusa* is részben elhagyott, ezért a Rátót nembeli Leustáktól, Lampert rajeci bíró fia és Jeszenov-i Miklós fia, András kapja meg 25, egyenként 106 dénárt érő márkáért.⁷ A szintén Rátót nembeli Kaplai Dezső comes, aki 1390 óta a rajeci Nagysuja honorbirtokosa, Rajec és Lietava uradalmát a királytól 1392-ben zálogba veszi, 1393-ban pedig megveszi Lietavát a Rajectől hozzácsatolt Sujával és Gyurcsinával együtt. E két falu is új soldészokat kap Hennes fia Péter és Hanco fia János személyében 1394

¹ Hártyán, a szöveg alatt papírfelzetes pecséttel. Eredeti: Štátny Oblastny Archív, Býčča: Rodné archívny (L.I.): Rod Frivaldsky Rajecká Lesná, (továbbiakban: Frivaldszky-levéltár) no. 1.; Mikrofilmen: Magyar Országos Levéltár, Budapest (a továbbiakban: OL). C. 885. doboz. Kivonatos kiadása: *Zsigmondkori Oklevéltár*. IV. Bp., 1994. 1215 sz.

² Magyar Eszter: *A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsó magyarországi bányavárosokban (1255-1747)*. Bp., 1983. 61.

³ Ritters: *Geographisches-statistisches Lexikon*. I. Leipzig, 1910. 743-744., 754.

⁴ Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Bp., 1984. 16., 153.

⁵ Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban*. Bp., 1977. 187.

⁶ Kavuljak, Andrej: *Lietava*. Turčiansky Sv. Martin, 1948. 82.

⁷ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. X/4. Szerk. Fejér György. Buda, 1842. 642. 1407-re keltezve. Lehet, hogy ekkor írták át. A ZsO nem említi.

táján, 10 aranyért. A Rátótiaktól Zsigmond király 1397-ben e birtokokat azonban Vág-völgyi hadjáratában visszaveszi.⁸

Ezzel a Jodok által elpusztított vidék újraélesztése egy időre leáll, sőt le is mondanak folytatásáról, abból ítélve, hogy a még így is kevés és szegény faluval rendelkező – és úgy látszik alaposan megsérült – rajeci várat végül is lerombolják. Egy 1298. évi dekrétum ugyanis így rendelkezik elégtelenül ellátott várak esetében.⁹ Rajecet és uradalmát végül Lietavához csatolják. Később Stibor erdélyi vajda kezére kerül az uradalom, aki 1413. október 22-én Frivaldot eladja *Michael Walachnak*, akinek leszármazottjaiból lesznek a Frivaldszkyak 1805-ig.

Frivald, mint láttuk, 12. sz. végi, de inkább 13. század eleji alapítás. A falu, formavilága szerint 15. századi, temploma alatt 1992-ben feltárták a korábbi templom alapozását, valamint az ehhez tartozó sírokat.¹⁰ Az ásatásnál talált három csontváz közül a 2. számúnak a felső teste hiányzik, éspedig azért, mert a később épített templom diadalíve helyére esett, ezért ennek építésekor eltávolították. A sír a 15. sz.-i templomnál tehát régebbi. E régebbi, kisebb templom szentélye egyenes záródású volt.

Ezen Frivald községre vonatkozik Stibor adományozása. A *donatio* tárgya *villicatum et iudicium*, azaz soltésztség, habár a falu nem soltész-alapítás volt, mivel a soltész-alapítások koránál jóval korábbi. Walach Mihály ettől kezdve soltészi jogállású lett. A soltész jogai az oklevélben csak igen általánosan megfogalmazva szerepelnek: “cum curia seu fundo, universis cum fructibus, proventibus, utilitatibus, taxis et impositionibus, agris, agriculturis”. Az oklevél készítője nem tudott arról, hogy a kúria csupán eszmeileg létezhetett, hiszen még a falu temploma is romokban állt. A szántóföldekről sem derül ki, hogy a soltészi föld csupán a falu földjeinek mintegy harmadát tette ki. Ami pedig az általánosságban megjelölt jövedelmeket, hasznokat és adójövedelmeket illeti, nem derül ki ezek forrása, pedig ez a soltészlevelekben tételesen szerepelni szokott. Mint a későbbi jogvitákból kiderül, a soltész joga volt serfőzöt, malmot, fűrészmalmost tartani, s övé volt a halászati jog is.¹¹ Itt mindezekről egy szó sem esik, ezek a szokásjog alapján kerültek az új soltész birtokába.

Annál feltűnőbbek azonban a következők, amelyek – ellentétben az eddigi elnagyolt részekkel – igen részletesen foglalkoznak az állattenyésztés lehetőségével: “cum ... pratis, fenetis, montibus, promontoriis aut aliis quibusvis locis pascere boves, vaccas, scrophas, oves seu alia animalia debeat”. Ebből egyfelől az derül ki, hogy a vevőt elsősorban az állattenyésztés érdekelte, ezért igényelte ezek jogának részletes körülírását. Nagy a valószínűsége másfelől pedig annak, hogy az oklevelet Walach Mihály saját kívánsága szerint szövegezték meg,

⁸ ZSO. IV. 2214. sz.: Mályusz: *i.m.*, 38.; Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301-1447.* I. Bp., 1996. 399.

⁹ Fügedi Erik: *Vár és társadalom a 13-14. században.* Bp., 1977. 43.

¹⁰ Hanuliak, Václav: *Nálezová správa z archeologického výskumu zaniknutého kostola Panny Márie u Rajcekej Lesnej.* Slovenský Pamiatkový Ústav, Bratislava – Banská Byrica. 1997. IX. tábla.; ill. id. Frivaldszky János: *Egy felvidéki község és soltészcsaládja.* In: *Turul* (1998) 3-4. sz., 91.

¹¹ Frivaldszky: *i.m.*, 92., 96.; Frivaldszky, János: *Osemsto rokov Frivaldu.* In: *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (Frivald) Žilina.* Szerk. Bohuslav Pekný, 2002.

Stiborral csak elfogadtatta: s ezért nem tudta azt a fontos körülményt, hogy a soltészség gazdátlan. Így maradt üresen az eladó neve számára kihagyott hely.

Az oklevél kibocsátója, Stibor (1348-1414) első birtokát – Beckót és mellette Vágújhelyet – 1388-ban kapja, amely ettől kezdve székhelye lesz. Bár idegen, 1389-ben már tisztséget is kap, a pozsonyi ispánságot, amely ekkor még morva uralom alatt volt. 1388-1394 közt egy egész sor uradalmat a Pozsony, Nyitra, Trencsén megyékben, aminek révén a “Vág folyó urának” kezdi nevezni magát. Zsigmond legbefolyásosabb embere lesz, szinte kezében tartja. Gátálatalanul szorítja ki a hatalomból a tősgyökeres magyar főurakat.¹² 1395-1401 közt erdélyi vajdai tisztséget visel, de csak az 1396-1399 években tartózkodik Erdélyben (Kolozsvárott és 1398-ban Hátszegen).¹³ 1410-1414 közt ismét erdélyi vajda, 1412 júniustól van ténylegesen Erdélyben, meglátogatja Szeben, Torda, Beszterce, Brassó, Déva, városokat, végül 1412. szeptember 27-én Hátszegen törvényt napot tart.¹⁴ Ezután 1413-ban azonban már Budán, majd – mint láttuk – Trencsénben találjuk, hosszú távollét után visszavonulóban Vág-völgyi törzsbirtokára, hogy azt rendbe tegye. Itt, miután felmérte a vidék helyzetét, folytatja, amit elődei elkezdtek, s a még elpusztultan álló – Beckóhoz viszonylag közeli – Frivaldba soltészt helyez: egy román nemest. Három hónappal később azonban meghal.

Michael – aki részére az oklevelet kiadták – megkülönböztető neve *Walach*. Miután Felvidékről van szó, az első gondolat nyilván az lehet, hogy az illető hátha az ott is létező valach etnikumhoz tartozott. Ez azonban azért kizárt, mert ebben az időben a Felvidék nyugati felén még egyáltalán nem éltek valachok. Sőt azért is, mert amikor száz évvel később megjelentek, társadalmi állásuk erdei pásztor, illetve ezekből rekrutálódott lándzsás volt. Mihály társadalmi állása viszont *vir nobilis*, ugyanaz, mint azé a Liptói Lászlóé, akinek gondjaira bízta, s aki feltehetően nem más, mint a lietavai várnagy, s talán azonos az 1388-ban említett Melchior fia Vladislav lietavai castellanussal is.¹⁵ Az említett *curia* pedig nemesi kúria, mert az oklevél megtiltja a várnagyoknak, hogy bíraskodjanak *Walach* Mihály felett, vagy adót szedjenek tőle. Nagy Lajos 1376. évi oklevele szerint ugyanis soltészt csak várnagy ítéltethet meg, nemest már ő sem.¹⁶ *Walach* Mihály tehát olyan román nemes, aki Stibor erdélyi vajdához ottani tartózkodása alkalmával csatlakozott *servitori* minőségben.

Mit mutat a *walach nobilis vir* kitétel? Azt, hogy Mihály a románság elitjének azon részéhez tartozott, amelyet nemcsak szűkebb környezete (faluközössége) ismert el, hanem ezen, sőt Erdélyen kívül, országos viszonylatban is, az országos uralkodó kiváltságos elithez soroltak, köztük Stibor is, a király egyik legfőbb embere. Ennek más oka pedig nem lehetett, mint családi származása.

¹² Mályusz: *i.m.*, 20., 29., 38.

¹³ ZSO. II. 4411., 4553., 4621., 5344., 5539., 5545. sz.

¹⁴ ZSO. III. 2289., 2412., 2424., 2428., 2443., 2452-54., 2480., 2485., 2542., 2602-04., 2636., 2681., 2687., 2699., 2733-34., 2738. sz.

¹⁵ A szomszéd uradalom birtokosa, Baliczky András rangja már *nobilis dominus*.

¹⁶ Fügedi: *i.m.*, 73-74.

Ha erre a társadalmi helyzetre nem családi, hanem valamely személyes érdeme tette volna méltóvá, az erre vonatkozó oklevelet a Frivaldszky-levéltár bizonyára megőrizte volna.

Mihály érdemét az oklevél *fidelis* jelzője adja meg. Tehát nem valamely egyszeri, Stibort lekötelező tett, hanem sokéves kitartó, megbízható szolgálat, amit Stibor – erőit gyöngültni érezve – meg akart hálálni. A “hála” azonban nem volt valami nagy, ha arra gondolunk, hogy Mihály a birtokot lényegében pénzen vette meg, s nem mástól, mint magától Stibortól, hiszen a soltészesség évtizedek óta gazdátlan volt¹⁷ – ezért nincs beírva eladói név az előre elkészített oklevélben. Stibor második vajdasága idején körülbelül négy hónapot tartózkodik Erdélyben, rá egy évre készül el az oklevél. Ennyi idő alatt senki nem tud “hűségesnek” bizonyulni. Walach Mihály tehát már Stibor első erdélyi vajdasága, az 1396-1399-es évek óta van Stibor mellett. Stibor a két vajdasága közt nem járt Erdélyben, Walach Mihálynak pedig ott volt lehetősége a hozzácsatlakozáshoz.

Walach Mihály annyi ideje volt Stiborral, hogy korábbi szülőföldjétől és családjától is elszakadt. Az oklevél sem apját, sem közelebbi származási helyét nem is említi. Közvetett bizonyítékok vannak még arra is, hogy együtt voltak már 1410-ben, a balszerencsés ószandeci kalandban is, amikor Árpádházi Kinga kegyhelyét véletlenül felgyújtották. Stibort ez a tett annyira megrendítette, hogy több hadi vállalkozásba már nem fogott, s az addig gátlástalan zsarnok jámbor békeközvetítő lett Tannenbergben és Prágában. Ezután egyházi és szociális alapításokba is kezd: Szakolcán és Beckón egy-egy ispotályt és pálos rendházat, Vágújhelyen Ágoston-rendi prépostságot hoz létre “bűnei bocsánatára és Szűz Mária tiszteletére”¹⁸. A Walach Mihály-építette frivaldi templom viszont egy különleges, igen ritka patrocíniumot kap, ami *Mária, az Angyalok Királynője*, búcsúnapja pedig – látszólag teljesen logikátlanul – Szentháromság-vasárnap. Mindez csak úgy válik érthetővé, ha tudjuk, hogy Ószandec felgyújtott templomát Árpádházi Kinga a Szentháromság tiszteletére szentelte. Árpádházi Kingáról pedig az a legenda maradt fenn, hogy újszülöttként Máriát, az Angyalok Királynőjét dicsőítette¹⁹. Ószandec spiritualitását is ez a legenda definiálta²⁰. Az engesztelés pedig annyira eredményes volt, hogy a frivaldi templom is kegyhely lett, és ma is az.

Az új bírónak tehát első dolga Frivaldon katolikus kőtemplomot építeni saját telkén, egy korábbi templom helyén. A románok ugyan döntő többségükben ortodox vallásúak voltak, de például Hátszegen 1280-ban már katolikus Mária-kegyhely létezett, 1382-ben pedig ferences kolostor. Ha pedig korábban nem is lett volna katolikus, Stibor szolgálatában biztos azzá lett. A templom építésének korát

¹⁷ 1553-ban Frivaldot a “tekintetes, dicső emlékü Jakob Pudlman” bíróságának nevezik (Frivaldszky-levéltár, no. 2.). Ez lehetett 1385-ig, a morva betörésig a birtokon belül lévő bíró neve.

¹⁸ Részletesebben: id. Frivaldszky János: *Néhány vonás Stibor vajda portréjához*. In: *Turul*. (1999) 1-2 sz., 33-35.

¹⁹ Długosz: *Vita Sanctae Kyngae Ducissae Cracoviensis*. In: *Monumenta Poloniae Historica*. IV. Lwów, 1884. 662-731.

²⁰ id. Frivaldszky János: *Árpád-házi Kinga és lelki öröksége*. In: *Távlatok*. (1999) 2 sz., 226-233.

az építészettörténet 15. század elejére teszi.²¹ A szentély ásatásakor előkerült féltucatnyi több liter őrartalmú agyagedény is 14-15. századi jellegű, aminél a templom régebbi nem lehet.²² A kerámia-leletek feltehetően az építkezés közben használt vízhordó edények cserepei.

A szentély félköríves záródású, bordásan boltozva, ma is áll. A hat kőív a félkör központjában kis zárókőben találkozik és négy ablakot, valamint a sekrestye-ajtót fogja közre. Három ablak csúcsíves, kőbélletes, a középső kerek. A szentély hossza és szélessége egyaránt 6,20 m. A szentély és a hajó közti gótikus diadalív fölött kis torony, "huszártorony" volt, kis haranggal. A szentély bal oldalán gótikus monolit pasztofórium, mellette ajtó az egykori sekrestyébe, amely boltozott volt, vasrácsos ablakkal. A szentélyben a jobb oldalon látható a keresztelő medence helye. Maga a – ma már lebontott – hajó nem volt boltozott, hanem fafödemes, három-három szűk ablakán vasráccsal. A régi hajót és a 19. sz. közepén – amikor új templomot építettek – lebontották, az egykori gótikus kőkaput pedig, áthelyezték a diadalív alá, a nyílás többi részét befalazva.²³

Ami Walach Mihály kúriáját illeti, odaérkezésekor valószínűleg a régi soltész elhagyott házát állította helyre. Ha a templom színvonalát vesszük alapul – ezt a házat igazi kúriává építhette át. Ha a 250 magyar márká lefizetése után még templomot és kúriát tudott építeni, tehetős ember lehetett. Vagyonának egy részét nyilván Stibor szolgálatában szerezhette, másik része családi örökrészenek megváltásából eredhetett. Az, hogy egy, a faluból kivándorolt testvér pénzben kapta ki a részét, Frivaldon később többször is megtörtént Mihály utódainál.

Wallach Mihály – akinek ettől kezdve felvidéki szokás szerint a családneve Frivaldszky – Frivaldon ott addig szokatlan gazdálkodási hagyományt teremtett. Meghonosította az erdei juhászokdást, amely Frivald felvirágzásához vezetett. Mindezt azonban csak néhány magával hozott erdélyi román segítségével valósíthatta meg. A 35 községből álló lietavai uradalom juhainak egynegyede még a 17. században is Frivaldon volt.²⁴ Mint említettük, a felvidéki valachok csak a 15. sz. végén értek el a Kárpátok vonulatain át északról, Árván keresztül Trencsén megyébe. A lietavai uradalomban azonban nem telepedtek meg, nem keletkeztek hegyi pásztor valach települések, holott a Frivalddal déli irányban szomszédos Facskó – amely más uradalomhoz tartozott – valach pásztorfaluvá lett és közel hozzá Valaszka Béla is. Böven alakultak valach falvak a Lietavát nyugatról és északról környező lednici, biccsei, budatini, sztrecséni uradalmakban is. Úgy látszik, a nomád hegyi pásztor vlachok azért nem telepednek meg a lietavai uradalomban, mert itt a vlach jellegű hegyipásztor-gazdaságot a Frivaldszkyak már

²¹ Dvořáková, Vlasa – Krasa, Jožef – Stejskal, Karel: *Středověká nástenna malba na Slovensku*. Praha – Bratislava, 1978. 134.

²² Hanuliak: *i.m.*, 10. Az 1993. évi ásatásokról csak 1997-ben kiadott jelentés az ásatáson kívüli – szakirodalmi – adataiban és következtetéseiben egyébként igen felületes.

²³ Archivum Privatum Episcopi Nitriensis, Nitra: *Visitationes Canonicae 1674*; Obecny Uradny Archiv, Alojzia Kočišová: *Zo starši dejin Frivaldu*. Kézirat, 1972. 38-39.

²⁴ *Uo.* 28.

korábban bevezették. Lietavában csak az uradalom által fizetett valach pásztorokat találunk.²⁵

Walach Mihály és leszármazottjai Erdélyből hozták magukkal azt a hagyományt, hogy a Frivaldszky családnak az a tagja, aki a soltészjogot gyakorolta, *vojvoda* címre tartott igényt. Ez egészen 1805-ig tartott, ameddig ez a család adta soltészjogon Frivaldon a falusi bírókat. Ez az Erdélyben már rég nem létező cím mint "élő kövület" maradt fenn az idegen környezetben, a soltészbíró *vojvoda* címe ugyanis a Felvidéken teljesen szokatlan megjelölés. Az iratokban a lietavai uradalom soltészait *foyt*, *richtar*, *judex*, *scultetus* néven nevezik, a *vojvoda* név sohasem fordul elő.²⁶ Egyedül Thurzóné Czobor Erzsébet használja ezt a címet 1603 és 1618 között, ő azonban minden soltészt következetesen vajvodának hív.²⁷ Ennek viszont az a magyarázata, hogy Lietava várának – ahol Thurzóné állandó jelleggel lakott – akkor egy Frivaldszky volt az udvarbírója. A távolról férjhez jött, és a helyi megnevezésekben járatlan, magyar anyanyelvű úrnő az ő szóhasználatát vette át, de oly módon, hogy ő viszont minden soltészt – nemcsak a frivaldit – következetesen vajvodának nevez, a két elnevezést szinonimnak tekintve.

Az egyik későbbi frivaldi vajda, Frivaldszky András (1656k-1751) vagy ötven éven át, 1700?-1751 közt soltész. Az uradalom, a falusi plébános őt *judex*-nek, *scultetus*-nak nevezi.²⁸ Amikor azonban ő maga intézkedik: pl. elintéz egy vitát a faluban, esetleg egy rokona nemességét igazolja, vagy a szomszédos kisvárosban, Rajecen fellép, a neve: *vojvoda*.²⁹ A család feje a közösség felől tekintve falun belüli minőségében, a családdal és a falujával való kapcsolatában vajda volt, egyúttal a családtagok mint egyenlők által megválasztott *primus inter pares*. E családon belüli funkció érdektelen a közjog számára, a magyar közjog felől a hatóságokkal való kapcsolatában viszont *soltész*.

Az adatok arra vallanak ugyanis, hogy Frivaldon a vajdai tisztség valamiféle választással öröklődött, ugyanis semmiféle más általános szabály ezekből az adatokból nem szűrhető le, csak az, hogy a tisztség élethossziglani volt. Az egyik vajda halála után, 1526-ban négy fia örökölte közösen a címet, amíg a második fiú 1553-ban magára nem tudta váltani az egész soltészbirtokot. Ennek legidősebb fia címeres levelet szerez, és már apja életében magához váltja a birtokot, két öccsét kielégítve. Ennek halálakor, 1606-ban nyolc fia közül ezt azonban már egyik sem tudja megtenni, (sőt, ettől kezdve egyik Frivaldszky sem)

²⁵ Kavuljak: *i.m.*, 133., 152.; Chaloupecky, Václav: *Valaši na Slovensku*. Praha, 1947. 19-23., 59-60., 67.; Macúrek, Jozef: *Valaši v západných Karpatech*. Ostrava, 1959. 220-225., 1. térkép.

²⁶ OL, P1341 (Illésházy-család) 69.r. 9.fasc. 17.sz. Urbar Lethavsky (1633); 70.r. 10.fasc. 96.sz. Ratio vidualium (1608); Kušik, M.: *Urbare feudalnych panstiev*, Bratislava, 1959 (1626).

²⁷ Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás*. III. Bp. 1879. 6-18.

²⁸ *Scultetus* 1706: Štátny Oblastny Archív, Býťča, Oravsky Komposessorat, fasc.176. 18-31.; 1748: OL, P1770 (Balassa család, Vágbesztercei uradalom) 3.cs. 20T; 1750: OL, P108 (Esterházy levéltár, Repositorium) 14068.tek. 96., 106., 107.; *judex* 1733: Štátny Oblastny Archív, Býťča, Frivald anyakönyve I. 253.

²⁹ *Vajvoda* 1719: Štátny Oblastny Archív, Býťča, Trenčianska Župa, Possessiones, Frivald 2.; 1726: Žilina, Okresny Archív, Mestečko Rajec, 8. Mestská kniha (1515-1798). 171. fol.; 1732: u.o., 4 fol.; 1737: Štátny Oblastny Archív, Býťča, Trenčianska Župa, Familiae, rod Frivaldsky I. rész, 30. fol.

ezért évente váltják egymást; pontosabban csak a négy protestánsnak keresztelt, a katolikusok nem. Mikor a legutolsó fiú is meghal, ennek egyetlen fia lesz a vajda 1653-ban. Ennek halálakor, 1700? csak lánya maradt, aki a Frivaldszky-család egy másik tagjánál volt férjnél. Ez utóbbi szeretett volna lenni a vajda, de a legidősebb ág tagjai ellenálltak, és alispáni határozattal ezek legidősebbje lett a vajda, haláláig, 1751-ig. Ekkor újra előáll az 1700? évi eset, hogy a vajda veje – aki szintén Frivaldszky – lesz az utód, pontosabban ennek a fia. Amikor a soltészi jogot igényli már senki nem áll neki ellen. Tőle 1766-ban öccse veszi át, holott volt élő nagykorú fia is. Mikor ez az öcs 1769-ben utód nélkül halt meg, a legidősebb ág elsőszülöttje lesz az örökös 1805-ig, amikor a soltészbíróóság Frivaldon megszűnik.

Frivaldon az öröklés tehát a román szokásjogot követte, ellentétben a magyar nemesi öröklés szabályaival még azután is, hogy a család egyik tagja, Frivaldszky János 1583-ban címeres levelet szerez. Ami magát a *kúriát* illeti, a család meghatározott tagjai közösen örökölték addig, amíg 1805-ben, a soltészi intézmény megszűnésekor a család egyik tagja magára nem váltotta. Ettől kezdve mindig a legkisebb fiúé lett. A családi, speciális, román jellegű öröklési szabályt tehát csak ekkor váltotta fel a nemesi öröklés általános törvénye.

A *vajda*, *vojvoda* szó eredeti középkori jelentése: ‘fejedelem, vezér’ Erdélyben és a román nyelvterületen. Ez a szó a történelem folyamán azonban nagy jelentés-változáson ment át, egészen a ‘cigányvajda’, ‘munkacsoport vezető’, ‘bandagazda’ jelentésig.³⁰ A középkori Erdélyben különböző helyeken és időpontokban eltérő értelemben használták, ennek összefüggései még nincsenek kellőképpen tisztázva. A Frivaldszky-család esetében mindenesetre a megjelölést olyan értelműnek kell feltételeznünk, amely Walach Mihály társadalmi státusának felelt meg 1412-ben, amikor urával együtt végleg elhagyta Erdélyt. Ez egyfelől családjának a státusát mutatja, másfelől azt a státust, amire Stibor mellett tett szert azon románok értékítélete szerint, akik őt Erdélyből a Felvidékre követték.

Talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy Walach Mihály tudott Stibor azon tervéről, hogy Erdélyből Vág-völgyi birtokára tart, különben nem gyűjtött volna maga mellé olyan embereket, akikkel új hazájában az ott ismeretlen a pásztorgazdaságot meg tudta honosítani. Sőt, az is valószínű, hogy ekkor, 1412-ben nősült meg, s hozott magával nemcsak román háznépet, de feleséget is. Feleséggel és pásztor-háznéppel ugyanis nem tudta volna Stiborral együtt végigháborúzni, utazni, vándorolni fél Közép-Európát.

Stibor első alkalommal 1395-ben lesz erdélyi vajda, nyilván a török ellen készülő háború miatt. Ez ezévi kis-nikápolyi győzelem bizonyára az ő érdeme. Ezt követően történhetett meg, hogy a győzelem mámorában erdélyi vajdai teendőivel mit sem törődve, egy éven át üli duhajkodva lánya lakodalmát³¹, feltehetően Kolozsvárott. Itt van 1396 május 28-án is.³² Ekkor hadat gyűjt a török ellen.

³⁰ Magyar Történelmi Fogalomtár. II. Szerk. Bán Péter. Bp., 1989. 229.; A magyar nyelv történeti etimológiai szótára. III. Bp., 1976. 1070.

³¹ Erdélyi Aradi Viktor: *Mócok földjén*. Bukarest, 1974. 44-45. Wenzel Géza: *Stibor vajda*. In: *Értekezések a történeti tudományok köréből*. IV. 2.sz.

³² ZSO. I. 4411. sz.

Hadnépei közt lehetnek erdélyi románok is, de csakis a hátszegi kerületből,³³ mert Máramaros és Bánság nem tartozik az erdélyi vajdasághoz. Fogaras ugyan odatarozik, de Nagy Lajos óta a havasalföldi vajdák birtokolják. Mi több, az akkori vajda, Vlad a magyar királytól elpártolva éppen a török oldalán áll. Stibornak ezért első dolga az, hogy őt fegyverrel meghódoltassa, majd Nikápoly alá megy, ahol hiába lesz ő ennek a csatának a hőse, az egyesült keresztény hadak végül is vereséget szenvednek. A csata után (1396. szeptember 28.) Havasalföldön keresztül tér haza Erdélybe, miután a vereségen felbátorodott Vladot ismét legyőzi. Curtea de Argeștől az Olt völgyében tér haza. Alighogy Erdélybe ér, a szászöldi Szelindeken (Stolzenburghban, november 13-án, hat héttel a csata után) oklevelet ad ki Drág máramarosi vajda és más neemesek kérésére új adományról három Szilvási testvérnek, Dénesnek, Lászlónak és Mihálynak, Iván fiainak és unokatestvérüknek érdemeikért.³⁴ Ennek az adománynak aligha lehet más oka, mint hogy a nikápolyi csatában kitüntették magukat, és Stibor megjutalmazza őket érte, még mielőtt a románok Stibortól elválva a Maros völgyében Hátszeg felé hazatérnének.³⁵

Stibor ezután Kolozsvárott tartózkodik, ott van 1397 jan. 31-én, sőt 1398 jun. 2-án is. Ezután Hátszegre megy, hogy oda egy rokonát, a feltétlenül megbízható Stiborkát várnaggyá tegye.³⁶ Látna a törökhöz húzó Vlad esetét, a Erdélyt Stibor a hátszegi románok tekintetében akarja biztosítani. Ez lehetett a célja a Szilvásiak iránti gesztusával is. A három Szilvási-testvér már nagykorú, hiszen adományt kapnak, de nem idősek, hiszen apjuk még nem *néhai*. Ám nem mind a három tér haza,³⁷ a legkisebb, Mihály, úgy látszik, még nőtlen, mert Stibor szolgálatába lép, „szerencsét próbálni”. Az történik ugyanis, hogy Mihály a királytól is megerősítést kap birtokára. Zsigmondnak Szilvási Mihály Stiborral együtt akkor tehetett szolgálatot, amikor 1401-ben a királyt a bárók elfogják. Stibor Csehországból kér segítséget, majd eladja a király részére a lengyelországi Neumarkot (Nowy Targ)³⁸.

Szilvási Mihály előbb elmondott története a következő adatokból áll össze: Amikor Stibor 1404-ben nem katonai, hanem diplomáciai feladatokkal van elfoglalva, 1404. január 13-án az 1403 óta hivatalban lévő Tamási János és Szántói Jakab erdélyi vajdákkal is megerősített a Szilvási-birtokot, (amit a család a Stibort felváltó Marcali Miklós és Csáki Miklós vajdákkal már megtett) majd az oklevelet

³³ Stiborról nincs egyetlen olyan adat sem, amely azt mutatná, hogy Hátszegen kívül más román lakosság területen egyáltalán megfordult volna.

³⁴ ZSO. I. 4553. sz.

³⁵ Hátszeg-vidék tíz kenézségből állt, mindegyik egy-egy patak völgyében, amelyek a Sztrigybe ömlenek. Mindegyik kenézséghez több falu tartozott. (Popa, Radu: *La începuturile evului mediu Românesc. Țara Hațegului*. Buc., 1988. 185. Térkép) A Szilvásiak a Hátszegi Kerület oklevelekben legkorábban megjelenő családja. Dragut és Kodocso 1263-ban említik a királyi „darócok” azaz vadászok (1241-ben?) elhagyott földjén lévő Szilváson (Györffy György: *Az Árpádokori Magyarország történeti földrajza*. III. Bp., 1987. 282., 297.) A három Szilvási-testvér apja, Iván már 1367-68-ban kapott adományújtást.

³⁶ Ugyanide helyezi második erdélyi vajdasága idején, 1412-ben familiárisát, kazai Kakas Gyulát. Engel: *Királyi hatalom* ... 77., 115. Erre felhívja a figyelmet már Mályusz is: *i.m.*, 137.

³⁷ Csak a két idősebb fiúnak maradtak csak fent Szilváson leszármazottjai, Mihálynak nem.

³⁸ Engel: *Királyi hatalom* ... 41.; Mályusz: *i.m.*, 83.

ezután Nagyszombatba viszi, ahol Zsigmond 1404. augusztus 25-én megerősíti³⁹. Ezen az aktuson jelen lehetett támogatólag Stibor is, tekintve, hogy 1404. augusztus 12-én még Morvaországban van, Eger felé tartva, ahol 1405 január 13-án már szó van róla⁴⁰. Az oklevelet Mihály visszaviszi Erdélybe, ahol az erdélyi káptalannál, kifejezetten Szilvási Mihály részére 1405. április 14-én átírják⁴¹.

Engedtessek meg az a több mint valószínű feltevés, hogy Szilvási Mihály azonos a frivaldi Walach Mihállyal, aki tehát ez utóbbi oklevelet magánál tartja, amíg 1412-ben a sors ismét haza nem veti. Ekkor ott megnősül, járandóságát pénzben kapja meg testvéreitől, jogbiztosító oklevelét átadva nekik. Birtokrésze, amelynek nagysága több mint egy falunyi, valamint az oklevél Dénes bátyjéé, a Nopcsák ösée lesz⁴². László bátyja a Szilvási család öse lesz, amely később számtalan "szilvási" előnevű családra oszlik. Mihály pedig a Frivaldszky családnak lett az öse, miután örökségéből és szerzett vagyonából 1413-ban megveszi Frivaldot. Ügyeinek intézése hosszabb időbe telik, mert csak ez év őszén éri utol Stibort Trencsénben.

Valószínű, hogy Stibornak tervei voltak Mihállyal, a Vág-völgyében, pl. a Frivaldhoz viszonylag közel fekvő Vágbeszterce várnagyának szánhatta, de korai halála miatt e tervből valószínűleg nem lett semmi. Érdekes karrier szakadt itt félbe. Igen hasonló a története Walach Mihály egy földijének, a nála mintegy 15 évvel idősebb Vajknak, aki Hunyadi János apja, Hunyadi László és Mátyás király nagyapja lett. Mindezt azonban számon tartották Frivaldon is. Walach Mihály dédunokájának és soltésztségben utódjának négy fia volt, akik közül az első három neve: László, Mátyás és János. Micsoda véletlen!

Melléklet

1413. október 22.

*Stibor vajda oklevele Walach Mihály részére*⁴³.

Nos Stiborius woiuda Transsilvanus, Trenczinii, Bistricie et Solnok comitatum comes ac fluvii Wag dominus perpetuus etc. tenore presentium significamus universis presentem nostram litteram inspecturis: quia nobilis vir Michael Walach servitor noster fidelis dilectus nostro cum consensu et voluntate nostra in possessione Friwald nuncupata a /...../⁴⁴ ibidem in Friwald villicatum et iudicium cum curia seu fundo, universis cum fructibus, proventibus, utilitatibus, taxis et impositionibus, agris, agriculturis, pratis, montibus, pascuis, silvis, rubetis ac ceteris quocumque nomine vocitentur ad eandem ab antiquo curiam pertinentibus et spectantibus, nil omnino postponendo pro se, suis heredibus et heredum successoribus perpetue et irrevocabiliter pro ducentis et quinquaginta maris Hungaricis pagamenti numerando vera et iusta pecunia cum parata emit et totaliter comparavit possidendum, regendum, gubernandum, alienandum, vendendum, permutandum et obligandum cum pleno dominio atque iure perfecto suo pro beneplacito comitendum⁴⁵, nostram omnimodam concessimus, dedimus donavimusque tenore presentium facultatem. nostra notrorumque

³⁹ ZSO. II.2926., 3363-64. sz.

⁴⁰ ZSO. II: 3346., 3607-08. sz.

⁴¹ ZSO. II. 3789. sz.

⁴² T. i. az oklevél az ő levéltárukban maradt fent.

⁴³ Engel Pál (E. P.) olvasatában és megjegyzéseivel.

⁴⁴ Az eladó neve itt hiányzik. Ultraibolya átvilágítással sem fedezhető fel utólagos vakarás.

⁴⁵ Így az eredetiben, *commitendum* helyett. (E. P.)

successorum presentium et futurorum impedimenta proculmoto⁴⁶, quiete, libere et solute absque omni datione, exactione quavis non obstante; ipse Michael suis cum heredibus unacum heredum successoribus valeat, queat atque temporibus eviternis⁴⁷ possit permanere habitando. Item quicumque presentem nostram litteram ipsius Michaelis suorumque successorum quorumque habuerit bona cum voluntate, eidem ius competit omnium premissorum. Igitur universis et singulis castellanis, vicecastellanis, ceteris officialibus presentes quibus ostendentur nostris firmissimis damus in mandatis, precipue vero nobili viro, Ladislao de Lyptouia, quatenus cum premissis Michaelis aut suis cum successoribus nil agere, facere, taxare, exigere, facto vel verbo attemptare nostra in libertate uti superius expressatur, et bonis iniversis mobilibus et immobilibus audeatis modo aliquali, sed si opus fuerit, contra quospiam impetitores nostra potestate mediante protegere et gubernare debeatis. Ceterum volumus quod nullus omnino ipsum Michaellem suosque successores iudicare aut alias quovismodo attemptare debeat, sed si quispiam versus Michaellem aut ipsius heredes quid actionis se sperat habere, is nostri in presentia et non alibi exequatur. Item mandamus universis seriose, quatenus ipsius Michaelis pretacti nullus presumat in bonis, agriculturis, pratis, fenetis, montibus, promontoriis aut aliis quibusvis locis pascere boves, vaccas, scrophas, oves seu alia animalia debeat. Igitur nobilem dominum Andream de Balicz⁴⁸ requirimus, ut eundem Michaellem ab omnibus molestantibus et perturbantibus, tam suis quam aliis gubernet et defendat nostri ob respectu. Presentes per litteram⁴⁹ reddi facimus presentanti. In cuius donationis et pignus (?) nostre voluntatis sigillum nostrum nostro cum scitu est appensum testimonio litterarum uberiorem sui iuris ad cautelam. Datum Trenczinii, dominico post undecim milia virginum, anno domini millesimo quadringentesimo decimotertio.

Eine Adelfamilie mit Rumänischer Abstammung in dem mittelalterlichen Ungarischen Oberland

(Zusammenfassung)

Frivald, ein Dörfchen (heute: Rajecká Lesná) in Slovakei, 30 km nach S von Sillein (Zsolna, Žilina), war gegen 1200 von Deutschen Siedlern gegründet. Dieses ganzes Gebiet – auch mit der Dorfkirche von Frivald – war gegen 1385 von der Mähren unter Leitung von Markgraf Jodok verwüstet, später von König Siegmund von Luxemburg Stibor (Ctibor) gegeben. Frivald war in Jahre 1413 von Stibor, aus Polnische Familie erstamten Ungarischen Baron, Michael Walach verkauft. Aus Diplom und Lebensdaten von Stibor wir erfahren, dass Michael Walach, nobilis vir, war servitor von Stibor seit 1396-1399, aus eine Rumänische Familie aus dem Siebenbürgischen Distrikt Hațeg (Hátszeg).

Michael hat in Frivald eine neue Kirche gebaut. Aus patrocinium der Kirche wir können erfahren, dass Michael hat in Jahre 1410 in Stibors Armee teilgenommen, die in Jahre 1410 in Polen Stary Sącz, Wallfahrtsort von Ungarischer Königstochter Hl. Kunigunda, unabsichtlich aufgebrannt hat. Von Michael Walach stammt die ungarische Adelfamilie Frivaldszky, die im Frivald eine, auch in 17. Jh. blühende Schäferei gegründet hat. Die Familie Frivaldszky war auch die hereditäre Richterfamilie (scultetus) zu Frivald. Der scultetus war hier immer von Familienmitgliedern gewählt und vajvoda genannt; die curia ungeteilt geerbt, gegen dem Ungarischen Adelrecht, aber nach dem Rumänischen Gewohnheitsrecht. Michael Walach war wahrscheinlich identisch mit Michael de Silvasu (Szilvás), Bruder von Urvater von Familie Nopcsa.

⁴⁶ Így az eredetiben, *proculmota* helyett. (E. P.)

⁴⁷ Így az eredetiben, *eternis* ill. *sempiternis* helyett. (E. P.)

⁴⁸ Valószínűleg Baliczki András túróci ispán (1410-1420), Stibor veje és a Frivalddal, Túróc megye felől határos, szklabinjai uradalom birtokosa. (E. P.)

⁴⁹ Így az eredetiben, a szokásos *presentes autem litteras* helyett. (E. P.)